

ਹਰਭਜਨ ਬਾਜਵਾ

ਮੈਂ ਇੱਕ ਜੱਟ ਪਰਿਵਾਰ ਚੋਂ ਆਂ। ਮੇਰੇ ਜਿਹੜੇ ਫਾਦਰ, ਪੇਰਿੰਟਸ ਆ, ਉਹ ਵਾਹੀ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਆ। ਇਹ ਤਾਂ ਜਿਹੜੀ ਜਾ ਕੇ ਆ ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫੀ ਆਲੀ, ਇਹ ਤਾਂ ਕੁਦਰਤੀ ਬੀਅ ਬੀਜਿਆ ਹੋਇਆ ਅੰਦਰੇ ਈ ਆ, ਪਰ ਇਹ ਜਿਹੜੀ ਫੁੱਟਣ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਜਦ ਮੈਂ ਗਿਆ ਨਾ ਸਰਦਾਰ ਸੋਭਾ ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਸਿੱਖਣ ਵਾਸਤੇ, ਉਥੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੈਂ ਪੇਟਿੰਗ ਸਿੱਖਦਾ ਰਿਹਾ, ਸਿੱਖ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸ ਵਕਤ ਮੈਂ ਗਿਆ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਇਹ ਜਿਹੜੀ ਪੇਟਿੰਗ ਜਿਹੜੀ ਆ ਨਾ, ਇਹ ਇੱਕ ਮਹਿੰਗਾ ਆਰਟ ਆ। ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਕਿਸੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਾਂ ਬਾਪ ਦਾ ਪੇਟਿੰਗ ਨੀ ਬਣਾਉਣ ਆਉਣੀ, ਤੁਸੀਂ ਇਹਨੂੰ ਬਦਲ ਕੇ ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫੀ ਚ ਚਲੇ ਜਾਓ ਅਤੇ ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫੀ ਦਾ ਜਿਹੜਾ ਅਗਲਾ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਯੁੱਗ ਆ ਨਾ, ਉਹ ਬੜਾ ਸੁਨਿਹਰੀ ਆ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਦੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਤਾਂ ਨਵੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਨੇ। ਨਵੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਆਉਣ ਦੇ ਨਾਲ ਉਹਦੇ ਵਿੱਚ ਤੁਹਾਡਾ ਇਹ ਜਿਹੜਾ ਸ਼ੌਕ ਵੀ ਪੂਰਾ ਹੁੰਦਾ ਰਹੇਗਾ ਤੇ ਤੁਹਾਡਾ ਆਪਣਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਵੀ ਚੱਲਦਾ ਰਹੇਗਾ।

ਸਰਦਾਰ ਸੋਭਾ ਸਿੰਘ ਹੁਣਾਂ ਨਾਲ ਜਿਹੜੀ ਪਹਿਲੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਹੋਈ ਸੀ ਨਾ, ਉਹ ਇੱਥੇ ਆਏ ਸੀਗੇ, ਇਹ ਗੱਲ ਹੈਗੀ ਆ 62-63 ਦੀ। ਇੱਥੇ ਆਏ ਸੀਗੇ ਠਾਕੁਰ ਸਿੰਘ ਆਰਟ ਗੈਲਰੀ ਚ, ਮਤਲਬ ਇੱਥੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਉਥੇ ਉਦੋਂ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਨੇ ਉਹ ਆਰਟ ਗੈਲਰੀ ਦਾ ਉਦਘਾਟਨ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਉਥੇ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਸੀਗੇ। ਉਥੇ ਈ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਅੰਧਰੇਟਾ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਨੇ ਆਂ, ਨਾਲੇ ਮੈਂ ਕੋਈ ਪੇਟਿੰਗ ਸਿੱਖਣੀ ਚਾਹੁੰਨੇ ਆਂ। ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਸਾਡਾ ਤਾਂ ਅੰਧਰੇਟਾ ਖੂਹ ਆ, ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੇ ਖੂਹ ਚ ਡਿੱਗਣਾ ਤਾਂ ਡਿੱਗ ਜੋ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਦੋਂ ਕੋਈ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਵੰਡ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਈ, ਪੰਜਾਬ ਹਿਮਾਚਲ ਸਾਰਾ ਇੱਕਠਾ ਈ ਸੀ। ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਉਥੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਗਏ। ਫਿਰ ਉਥੇ ਉਦੋਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਧਰੇਟੇ ਚ ਕੋਈ ਸ਼ਹਿਰੀ ਸਹੂਲਤ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਹ ਪਿੰਡ ਦਾ ਪਿੰਡ ਸੀਗਾ, ਕੱਚਾ ਰਾਹ ਸੀਗਾ। ਪੰਜਾਬ ਰੋਡਵੇਜ ਦੀ ਇੱਕੋ ਬੱਸ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਪਠਾਣਕੋਟ ਤੋਂ ਇੱਕੋ ਬੱਸ। ਤੇ ਉਹ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਮਿਲਣ ਗਏ, ਇੱਕ ਦੋ ਦਿਨ ਰਹੇ, ਉਥੇ ਫਿਰ ਕਹਿੰਦੇ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਲੱਗਾ ਬਈ ਸਾਡਾ ਥਾਂ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਬੜਾ ਸੋਹਣਾ ਲੱਗਾ, ਕੁਦਰਤੀ ਦੇ ਕੋਲ, ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਪਿੰਡ ਆ ਪਹਾੜਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਚ ਵਸਿਆ।

ਮੇਰੀ ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫੀ ਜਿਹੜੀ ਆ ਦੂਸਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੀ ਆ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਰਹਿ ਕੇ ਸਰਦਾਰ ਸੋਭਾ ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਮੈਂ ਜਿਹੜੀ ਆ ਨਾ ਕਰੀਏਟਿਵ ਆ, ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫੀ ਆਰਟਿਸਟਕ ਟਾਈਪ, ਨੇਚਰ ਦੀ ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫੀ ਮੈਂ ਸਿੱਖਦਾ ਰਿਹਾ। ਆਹ ਬੁੱਢਿਆਂ ਬੁੱਢਿਆਂ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਦਿਸਣ ਡਰੀਆਂ ਨਾ, ਮੇਰੇ ਸਟੂਡੀਓ ਚ ਸਾਰੇ ਚ, ਕੋਈ ਖਬਰਸੂਰਤ ਕੁੜੀ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦੀ ਪਈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਜਿਹੜੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੇ ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰੀ ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫੀ ਦੂਸਰੇ ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੀ ਐ। ਇਸੇ ਲਈ ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫੀ ਆ ਨਾ ਮੈਨੂੰ ਆਪ ਪੈਦਾ ਕਰਨੀ ਪਈ, ਆਪ ਮੈਂ ਪਾਲਿਆ। ਉਹ ਮੇਰੀ ਜਿੰਦਗੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਈ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਨੂੰ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਵਾਲੇ ਮੈਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਅੱਜ ਤੈਨੂੰ ਓਸ ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫਰ ਨਾਲ ਤੈਨੂੰ ਮਿਲਾਉਨੇ ਆਂ, ਜਿਹੜਾ ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫਰ ਆਪਣਾ ਕੈਮਰਾ ਰਾਤ ਨੂੰ ਨਾਲ ਈ ਲੈ ਕੇ ਸੌਂਦਾ ਵਾ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਆਹ ਬਾਜਵਾ ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫਰ ਆ, ਹੋਰ ਕਿਹੜਾ

ਵਾ। ਮੈਂ ਵੰਨ ਡੇ ਲਾਈਫ ਮੈਂ ਬੜੇ ਆਦਮੀ ਬਣਾਏ ਆ, ਵੰਨ ਡੇ ਲਾਈਫ ਮੈਂ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸੁਜਾਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬਣਾਈ, ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ ਉਹਦੀ ਬਣਾਈ, ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਕੰਵਲ ਦੀ ਬਣਾਈ, ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਗ ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ ਦੀ ਬਣਾਈ, ਭਾਪਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਨਵਜੁਗ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਬਣਾਈ। ਫਿਰ ਕੀ ਸੀ ਉਹਦਾ ਨਾਂ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ ਦੀ ਬਣਾਈ। ਹੈਂ, ਇਸ ਤਰਾਂ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਇੱਕ ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵੰਨ ਡੇ ਲਾਈਫ ਤੇ ਮਤਲਬ ਸੁੱਤੇ ਉਠਣ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸੋਣ ਤੱਕ ਵੰਨ ਡੇ ਲਾਈਫ ਜਿਹੜੀ ਉਹ ਕੀ ਕਰਦੇ ਨੇ, ਕਿੱਦਾਂ ਉਹ ਬਣਾਈ ਐਲਬੰਮਜ। ਉਹ ਐਲਬੰਮਜ ਦੀਆਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਸੀਰੀਜ ਨੇ ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਐਥੇ ਕਿਤੇ ਹੋਊ, ਹੁਣੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦਿਖਾ ਦਿੰਨਾ, ਉਹ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਮੁਸਾਫਰ ਦੀ ਹੋਏਗੀ ਸ਼ਾਇਦ, ਉਹ ਦਿਖਾ ਦਿੰਨਾ।

(ਐਲਬੰਮਜ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹੋਏ) ਇਹ ਸੁੱਤਾ ਉਠਿਆ, ਅੱਖਾਂ ਮਲਣ ਡਿਹਾਂ, ਇਹ ਚਾਹ ਪੀਂਦਾ, ਲਿਖਦਾ ਪਿਆ ਵਾ, ਇਹ ਅਖਬਾਰ ਪੜਦਾ ਪਿਆ ਵਾ, ਇਹ ਆਪਣੇ ਬਗੀਚੇ ਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਪਿਆ ਵਾ, ਉਥੇ ਆਪਣੀ ਕੋਠੀ ਚ ਫਿਰਦਾ ਪਿਆ ਵਾ, ਇਹ ਨਹਾਉਂਦਾ ਪਿਆ ਵਾ, ਇਹ ਹੁਣ ਆਪਣੇ ਤੇਲ ਤੂਲ ਮਲਦਾ ਪਿਆ ਵਾ, ਹੁਣ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਨੂੰ ਝੱਸਦਾ ਪਿਆ ਵਾ, ਕੱਪੜੇ ਪਾਉਂਦਾ ਪਿਆ, ਆਪਣੇ ਜੁਰਾਬਾਂ ਜੁਰੂਬਾਂ ਪਾਉਂਦਾ ਪਿਆ, ਪੱਗ ਬੰਨਦਾ ਪਿਆ ਵਾ, ਆਪਣਾ ਬਰੇਕਫਾਸਟ ਕਰਦਾ ਪਿਆ ਵਾ, ਇਹ ਆਪਣੀ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਚ ਦੇਖਦਾ ਪਿਆ ਵਾ, ਕਿਤਾਬਾਂ ਕਤੂਬਾਂ ਪੜਦਾ ਪਿਆ ਵਾ, ਇਹ ਰਾਤ ਦਾ ਖਾਣਾ ਖਾ ਕੇ ਸੌਂ ਗਿਆ ਵਾ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਉਹ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵੰਨ ਡੇ ਲਾਈਫ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ, ਇੱਕ ਦਿਨ ਦੀ ਜਿੰਦਗੀ।

ਫਟੋਗ੍ਰਾਫੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਤੇ ਵੀ ਕੀਤੇ ਨੇ, ਪਰ ਪੁਲਟੀਕਲ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜਿਹੜੇ ਲੀਡਰ ਲੋਕ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵੀ ਕੀਤੇ ਨੇ। ਫਿਰ ਜਿਹੜੇ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਫੰਕਸ਼ਨ ਜਿਹੜੇ ਲਿਟਰੇਰੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਦੇ ਉਹ ਵੀ ਕੀਤੇ ਨੇ ਕਿਉਂਕਿ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਮੈਂ ਜਿਹੜਾ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਕੇਂਦਰੀ ਲਿਖਾਰੀ ਸਭਾ ਨਾ ਰਾਈਟਰਜ, ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਾਰੀ ਸਭਾ ਉਹਦਾ 25 ਸਾਲ ਮੈਂ ਐਗਜ਼ਿਟਿਵ ਮੈਂਬਰ ਰਿਹਾਂ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਬੜਾ ਰਿਕਾਰਡ ਕੀਤਾ ਮੈਂ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਰਿਕਾਰਡ ਬਹੁਤ ਪਿਆ। ਸੋਹਣੇ ਲੱਗਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਮੈਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਤੂੰ ਇਹਨਾਂ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਫੋਟੋ ਖਿੱਚ ਖਿੱਚ ਕੇ ਕੀ ਤੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਨੇ ਪੈਸੇ ਦਿੱਤੇ ਨੇ? ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਪੈਸੇ ਨੀ ਦਿੱਤੇ, ਮੈਂ ਸਿਰਫ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦਿਆਂ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਨਸਲ ਵੇਖ ਲਏ ਕਿ ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਆ ਵਾ, ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਆ ਵਾ, ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ ਆ ਵਾ, ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਆ ਵਾ, ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ ਆ ਵਾ। ਇਸ ਤਰਾਂ, ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਲੱਭਦੇ ਓ, ਵਰਿਸ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਲੱਭਦੇ ਫਿਰਦੇ ਓ, ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਦੀਆਂ ਲੱਭਦੇ ਓ, ਬੁੱਲੇ ਸ਼ਾਹ ਦੀਆਂ ਲੱਭਦੇ ਓ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ, ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕੋਈ ਤੁਹਾਨੂੰ ਲੱਭਦੀਆਂ ਪਈਆਂ? ਇਹ ਮੈਂ ਸਿਰਫ ਤੇ ਸਿਰਫ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦਿਆਂ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਕੀਤੀਆਂ ਨੇ ਗੱਲਾਂ।

ਪਰ ਓਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਲੋਕ ਜਿਹੜੇ, ਰਾਈਟਰ ਹਨ, ਕਵੀ ਹਨ, ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅਪੀਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਚੰਗੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇਕੱਠ ਚ ਜਾਣੀਦਾ ਆ, ਵੇਖੀਦਾ ਆ ਤਾਂ ਜੀਅ ਕਰਦਾ ਯਾਰ ਇਹਦੀ ਫੋਟੋ ਖਿੱਚ ਕੇ ਰੱਖ ਲੋ, ਯਾਦਗਾਰ ਈ ਰਹੇਗੀ ਬਈ ਇਹਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗੂ ਕਿ ਮੇਰੀ

ਕਿਸੇ ਨੇ ਫੋਟੋ ਖਿੱਚੀ ਹੋਈ ਆ। ਹੁਣ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਹੁਣ ਕਵੀਆਂ ਚ ਕਵੀ ਸਾਡੇ ਬੜੇ ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਸੀਗਾ, ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਸੀ, ਉਹਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਸੁਣਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਹਦੇ ਗੀਤ ਵੀ ਸੁਣੀਦੇ ਆ, ਉਹਦਾ ਦਾਰੂ ਵੀ ਪੀਣੀਦਾ ਆ। ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਰਾਹੀ ਸੀਗਾ ਡੇਰਾ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਤੋਂ, ਫਿਰ ਉਥੇ ਸਾਡੇ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਪਰਵਾਨਾ ਸੀਗਾ, ਉਹ ਬੜੇ ਚੰਗੇ ਗੀਤਕਾਰ ਸੀ, ਉਹਦੇ ਬਹੁਤ ਸੋਹਣੇ ਗੀਤ ਹਨ। ਫਿਰ ਮੇਦਨ ਸਿੰਘ ਮੇਦਨ ਸੀਗਾ, ਉਹ ਜਿਹੜਾ ਸਾਡਾ ਮਤਲਬ ਹੋਇਆ ਨਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਲੀਡਰ ਕਾਮਰੇਡ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਸੁਤੰਤਰ ਉਹਦਾ ਛੋਟਾ ਭਰਾ, ਉਹ ਬੜੀਆਂ ਸੋਹਣੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲਿਖਦਾ ਸੀ ਤੇ ਆਰਟਿਸਟ ਵੀ ਸੀਗਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਕੇ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ। ਹੁਣ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸੁਜਾਨ ਸਿੰਘ ਸਨ, ਉਹ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਸਨ, ਬੜੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਸਨ, ਉਹ ਬੜੇ ਘਾਲ ਵੀ ਚੰਗੇ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲੀਦਾ ਸੀ, ਹੱਸ ਖੇਡ ਲਈਦਾ ਸੀ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਮਖੌਲੀਆ ਜਿਹੜਾ ਸੀਗਾ ਸੂਬਾ ਸਿੰਘ, ਉਹ ਬੜਾ ਹਾਸ ਵਿਅੰਗ ਬੰਦਾ ਸੀ, ਬੜੀਆਂ ਸੋਹਣੀਆਂ ਹਾਸ ਵਿਅੰਗ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਸੀਗਾ, ਬੜਾ ਵਧੀਆ ਮਖੌਲੀਆ ਰਿਹਾ, ਉਹ ਗਿਆਨੀ ਜੈਲ ਸਿੰਘ ਜਿਹੜਾ ਪਰੈਸ ਰਾਈਟਰ ਵੀ ਰਿਹਾ, ਬੜਾ ਬੰਦਾ ਮਿਲਣਸਾਰ ਸੀ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਜਿਹੜੇ ਆ ਮਤਲਬ ਕਵੀ ਜਿਹੜੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਟਾਈਪ ਦੇ ਕਵੀ ਸਨ। ਹੁਣ ਜਿਹੜੇ ਆ ਨਾ ਕਵੀ। ਕੁਛ ਕਵੀ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਤੱਕ ਬੜੇ ਨੇੜੇ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਆ, ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਬਲੱਗਣ ਸੀਗਾ, ਕੀ ਸੀਗਾ? ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰੀ ਸੀਗਾ, ਇਹ ਬੜੇ ਬੰਦੇ, ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਕੋਮਲ ਸੀਗਾ ਹਰਿਆਣੇ ਦਾ, ਇਹ ਬੜੇ ਬੰਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਮਤਲਬ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਨੇੜੇ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਤੇ ਗੀਤ ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਹੁਣ ਪਾਸ ਹੋਇਆ ਜਾਂ ਉਦਾਸੀ ਹੋਇਆ, ਇਹ ਜਿਹੜੇ ਹਨ ਜੁਝਾਰਵਾਦੂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲਿਖਦੇ ਆ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀਆਂ। ਜਿਹੜੇ ਆਮ ਲੋਕ ਹਨ, ਉਹ ਸਮਝਦੇ ਆ ਯਾਰ ਇਹ ਤਾਂ ਲੜਾਈ ਭੜਾਈ ਆਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਆ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਈ ਕਈ ਬੰਦੇ ਬੜੇ ਚੰਗੇ ਆ, ਬੜੇ ਮਿਲਣਸਾਰ ਸਨ। ਮੀਸ਼ਾ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਕਵੀ ਸੀਗਾ, ਪਰ ਆਹ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪੋ ਚ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣਦੀ ਜਿੰਨੀ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਚ। ਉਪਰਲੇ ਲੈਵਲ ਚ ਜਿਵੇਂ ਡਾ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਆ, ਇਹ ਉਪਰਲੇ ਲੈਵਲ ਚ, ਜਿਹੜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਆ, ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਚ ਇਹ ਵੀ ਨੀ ਸੀ ਆਉਂਦੀ, ਉਪਰਲੇ ਲੈਵਲ ਸੀ, ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਮੈਂ ਇਹਨੂੰ ਕਵੀ ਦਰਬਾਰ ਚ ਸੁਣਿਆ, ਓਦਾਂ ਉਹਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਪੜੀਆਂ ਬੜੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜੀਆਂ, ਕਵੀ ਦਰਬਾਰਾਂ ਚ ਬਹੁਤ ਘੱਟ। ਕਿਉਂਕਿ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਲੋਕਾਂ ਚ ਵਿਚਰਦੀ ਬਾਹਰ ਜਾ ਕੇ।

ਆਹ ਤਸਵੀਰ ਜਿਹੜੀ ਸਾਹਮਣੇ ਲੱਗੇ ਆ, ਆਹ ਤਸਵੀਰ ਸਿਵਾਏ ਮੇਰੇ ਕੋਲੇ ਹੋਰ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਗਈ। ਇਹ ਮਤਲਬ ਤਸਵੀਰ 1980 ਦੀ, 81 ਆ ਔਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਦੇ ਮੈਂ ਘਰ ਗਿਆ ਸੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਨੂੰ ਮੈਂ ਮਿਲਣ ਵਾਸਤੇ। ਮੈਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਕਹਿੰਦੀ ਆ, “ਬਾਜਵਾ ਜੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਆ?” ਮੈਂ ਕਿਹਾ, “ਕੀ?” ਕਹਿੰਦੀ, “ਅੱਜ ਦਲੀਪ ਦਾ ਵਿਆਹ ਵਾ” ਮੈਂ ਕਿਹਾ, “ਦਲੀਪ ਦਾ ਵਿਆਹ ਵਾ?” ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਬੈਠੀ ਆ ਨਾ। ਆਂਹਦੀ, “ਦਲੀਪ ਦਾ ਵਿਆਹ ਆ” ਮੈਂ ਕਿਹਾ, “ਕੀਹਦੇ ਨਾਲ?” ਕਹਿੰਦੀ, “ਉਹ ਜੋ ਮੁੰਡਾ ਬੈਠਾ ਬਾਹਰ” ਮੈਂ ਕਿਹਾ, “ਉਹ ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ ਆ?” ਕਹਿੰਦੀ, “ਆਹੋ” ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਹਿੰਦੀ, “ਇਹ ਮੁੰਡਾ ਵੀ ਤੇਰੇ ਜਿਲੇ ਦਾ ਈ ਆ, ਤੈਨੂੰ ਨੀ ਪਤਾ?” ਮੈਂ ਕਿਹਾ, “ਮੈਨੂੰ ਨੀ ਪਤਾ” ਉਨੇ ਚਿਰ ਨੂੰ ਇਮਰੋਜ

ਚਾਹ ਬਣਾ ਕੇ ਲਿਆਇਆ, ਚਾਰੇ ਜਾਣੇ ਇੱਕਠੇ ਬਹਿ ਕੇ ਚਾਹ ਪੀਣ ਲੱਗ ਪਏ ਤੇ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਖਿੱਚ ਲਈ।

ਇਹ ਤਸਵੀਰ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਈ ਆ 1981 ਦੀ, ਕਿਤੇ ਨੀ ਗਈ ਹੋਰ। ਦੀਦ ਹੁਣੀਂ ਮਰ ਕੇ ਪਿੱਟ ਕੇ ਮਰ ਗਏ ਕਿ ਇਹਨੂੰ ਟੀ ਵੀ ਤੇ ਲਿਆਓ, ਮੈਂ ਕਿਹਾ, “ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਗੁਆਚ ਗਈ, ਮੈਨੂੰ ਨੀ ਪਤਾ ਕਿਥੇ ਗਈ ਆ, ਉਹ ਗੁਆਚ ਗਈ।” ਏਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਤਸਵੀਰ ਇਥੇ ਦੀ ਇਥੇ ਈ ਪਈ ਆ। ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਬੰਦੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਬਈ, ਹੁਣ ਤੂੰ ਇਹਦੇ ਬਾਰੇ ਲਿਖ। ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਜਦੋਂ ਸਾਹਿਤ ਅਕੈਡਮੀ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਣੀ ਨਾ, ਉਹ ਕਹਿੰਦੀ ਆ, “ਬਾਜ਼ਵਾ ਜੀ, ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਸਾਡੀ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਸੋਹਣੀ ਤਸਵੀਰ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਪਈ ਆ,” ਕਹਿੰਦੀ, “ਹੁਣ ਤੇ ਸਾਨੂੰ, ਹੁਣ ਤੇ ਦੇ ਛੱਡ।” ਮੈਂ ਕਿਹਾ, “ਮੈਨੂੰ ਨੀ ਪਤਾ ਉਹ ਹੁਣ ਕਿਥੇ ਹੈਗੀ ਆ, ਕਿਥੇ ਨਹੀਂ।”

ਸਰਦਾਰ ਸੂਬਾ ਸਿੰਘ ਜਿਹੜਾ ਮੈਂ ਥੋਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਨਾ ਮਖੌਲੀਆ ਕਵੀ ਸਨ, ਇਹ ਗਿਆਨੀ ਜੈਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਰੈਸ ਸੈਕਟਰੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਸਵਾਲ: ਇਹ ਕਿਥੇ ਦਾ ਸੀ?

ਜਵਾਬ: ਮਹਿਤੋ ਦਾ ਸੀ, ਆਹ ਹੈਗਾ ਐਸ ਐਸ ਮੀਸ਼ਾ।

ਸਵਾਲ: ਇਹ ਵੀ ਪੋਇਟ ਸਨ?

ਜਵਾਬ: ਹਾਂ ਹਾਂ, ਇਹ ਰੇਡੀਓ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਸੀਗਾ। ਇਹ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦਾ ਜਦੋਂ ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਨਾ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਨੇ ਸਾਰੇ। ਇਹ ਡਾਕਟਰ ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਇਤਹਿਾਸਕਾਰ ਪਟਿਆਲਾ, ਇਹ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ

ਸਵਾਲ: ਇਹ ਕਿਥੋਂ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਆ?

ਜਵਾਬ: ਪ੍ਰੀਤਨਗਰ ਦੀ

ਸਵਾਲ: ਕਿਹੜੇ ਸੰਨ ਦੀ?

ਜਵਾਬ: ਇਹ ਹੈਗੀ ਆ 70 ਦੀ। ਇਹ ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰੀ, ਇਹ ਵੀ ਮਖੌਲੀਆ ਹੈਗਾ ਸੀਗਾ, ਸਟੇਜੀ ਕਵੀ, ਇਹ ਦਿੱਲੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਹੈਗਾ ਇਥੋਂ ਦਾ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਦਾ ਸੀਗਾ, ਪਰ ਚਲਿਆ ਉਥੇ ਦਿੱਲੀ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਮੋਹਣ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋ. ਮੋਹਣ ਸਿੰਘ। ਇਹ ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀਹਨੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਟੀਕਾ ਕੀਤਾ ਸੀਗਾ। ਇਹ ਆ ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਰਾਮਪੁਰੀ। ਇਹ ਸੁਰਗਵਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਵਿਚਾਰਾ, ਇਹ ਬੜਾ ਬੀਬਾ ਬੰਦਾ ਸੀ, ਬਹੁਤ ਬੀਬਾ ਆਦਮੀ ਸੀ। ਇਹ ਆ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿਮਘ ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ।

ਸਵਾਲ: ਇਹ ਕਦ ਕੁ ਦੀ ਹੋਣੀ ਆ?

ਜਵਾਬ: ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਦੀ 72-72 ਦੀ ਆ। ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਘੁੰਮਣ ਨਾਟਕਕਾਰ, ਪਟਿਆਲੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਰਹੇ ਨੇ। ਆ ਲਓ, ਆ ਜਿਹੜੇ ਪਾਸ਼ ਦੀ ਆਗੀ ਜੇ।

ਸਵਾਲ: ਇਹ ਪਾਸ਼ ਦੀ ਕਦ ਦੀ ਖਿਚੀ ਆ ਜੀ, ਇਹ ਪਾਸ਼ ਦੇ ਪਿੰਡ?

ਜਵਾਬ: ਹਾਂ ਹਾਂ। ਇਹ ਆ ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ ਕਹਾਣੀਕਾਰ। ਇਹ ਤੁਹਾਡੀ ਦਿੱਲੀ ਵਾਲੀ ਅਜੀਤ ਕੌਰ। ਇਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ। ਇਹ ਜਿਹੜਾ ਚਿਤਰ ਆ ਨਾ, ਇਹ ਹੈਗਾ ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਬਟਾਲਵੀ ਦਾ।

ਸਵਾਲ: ਕਿਹੜੇ ਸਾਲ ਦੀ ਹੋਏਗੀ?

ਜਵਾਬ: ਇਹ ਹੈਗੀ ਆ ਉਹਦੀ 1972 ਦੀ, 1973 ਚ ਡੈਥ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀਆਂ ਕਈ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹੈਗੀਆਂ ਨਾ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰਾਈਟਰਾਂ ਦੀਆਂ ਜਿੰਦਗੀਆਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਨੇ। ਪਰ ਉਹ ਜਿੰਦਗੀ ਚ ਸਾਰੀ ਚੀਜ਼ ਆਪਣੀ ਨਹੀਂ ਵੀ ਦਿੰਦੇ, ਜਿੰਦਗੀ ਜਿਹੜੀ ਆ, ਜੀਵਨੀ ਤੁਸੀਂ ਪੜ੍ਹ ਵੀ ਲਓ ਉਹ ਉਲਝਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਆ, ਸਾਫ਼ ਸੁਥਰੀ ਨੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮਿਲਣੀ। ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਬੰਦਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬਾਹਰੋਂ ਦਿਸਦਾ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਨੀ ਦਿਸਦਾ ਲੱਗਦਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਕਹਿਣੀ ਕਥਨੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਜਿਹੜਾ ਸਾਡਾ ਕੋਈ ਰਾਈਟਰ ਹੈਨੀ।

ਮੇਰੀਆਂ ਚਾਰ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੋਇਟਰੀ ਦੀਆਂ ਛਪੀਆਂ ਨੇ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਕਵੀ ਨੀ ਮੰਨਦਾ। ਮੇਰੀਆਂ ਦੋ ਕਿਤਾਬਾਂ ਗੁਲਾਟੀ ਨੇ ਛਪੀਆਂ, ਇੱਕ ਸਿੰਘ ਬਰਦਰ ਨੇ ਛਪੀ ਆ, ਇੱਕ ਆਰਸੀ ਨੇ ਛਪੀ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਕਵੀ ਕੋਈ ਨੀ ਮੰਨਦਾ, ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਫੋਟੋ ਗਰਾਫਰ ਆ। ਇਹ ਤੁਹਾਡੀ ਇੰਡੀਫੀਕੇਸ਼ਨ ਭਵਾਂ ਜਿਥੇ ਬਣਗੀ, ਬਣਗੀ, ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣਾ ਦਿੰਨਾ ਵਾਂ। ਇਹ ਆ ਕਵਿਤਾ, ਕਵਿਤਾ ਇਹਦਾ ਮੈਂ ਨਾ ਰੱਖਿਆ ਪਾਖੰਡ। ਆਂਹਦਾ

ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੀ ਕਲਮ ਨੂੰ ਕੋਈ ਤੋੜ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ
ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦਾ ਉਚਾਰਿਆ 'ਜਪੁਜੀ' ਕੋਈ ਮੋੜ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ
ਪੰਡਿਤਾਂ ਤੇ ਮੁੱਲਾਂ ਪਾਉਣ ਭੁਲੇਖੇ ਰੱਬ ਦੇ ਰਾਹ ਤੇ
ਉਹ ਕਰਦੇ ਟੇਡੇ, ਰੱਬ ਦਾ ਰਾਹ ਆਪ ਮੱਲ ਬਹਿੰਦੇ
ਨਾਨਕ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਦੇ, ਦੁਨੀਆਂ ਕੋਲੋਂ ਪੈਸੇ ਵੱਟਦੇ
ਘਰ ਦੀ ਭੁੱਖ ਕੱਢਦੇ, ਬਾਬੇ ਤੇ ਸਾਧ ਬਣਦੇ
ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਜਪੁਜੀ ਨਾ ਪੜ੍ਹਦੇ, ਨਾ ਉਸ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ
ਪਾਠ ਉਸਦਾ ਰੋਜ ਕਰਦੇ
ਜੇ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਕਹਿੰਦਾ ਜਪੁਜੀ ਦੇ ਵਿੱਚ
ਉਸ ਤੇ ਅਮਲ ਨਾ ਕਰਦੇ
ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦਾ ਬਿਨਾ ਅਮਲਾਂ ਦੇ ਬੇੜੇ ਪਾਰ ਨਾ ਲੱਗਦੇ
ਕਬਰਾਂ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੇ

ਮੰਦਿਰਾਂ ਤੋਂ ਤਿਲਕ ਲਿਵਾਂਦੇ
 ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੇ ਸਿੱਖ, ਸਜਦੇ
 ਅੱਜ ਹੋਵੇ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਤਾਂ ਪੁੱਛੇ
 ਜਿਥੋਂ ਮੈਂ ਕੱਢਿਆ ਸੀ, ਉਥੇ ਈ ਦੌੜ ਦੌੜ ਭੱਜਦ ਵੜਦੇ
 ਤੇ ਆਹ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ ਆ
 ਧਰਮ ਦੇ ਮਾਲਕੋ, ਧਰਮ ਵੇਚ ਕੇ ਨਾ ਖਾਓ
 ਅੱਜ ਧਰਮ ਹੈ ਧਰਮ ਨੂੰ ਮਾਰ ਰਿਹਾ
 ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਆਸਰੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕੁਰਸੀਆਂ ਨਾ ਬਚਾਓ
 ਹਰ ਧਰਮ ਨੇ ਹਰ ਧਰਮ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਵੱਡਾ ਬਣਾ ਲਿਆ
 ਧਰਮ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਕਤਲਗਾਹ ਬਣ ਲਿਆ
 ਧਰਮ ਤਾਂ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ ਹੈ
 ਜਿਸ ਸ਼ਬਦ ਨੇ ਲੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮਰਵਾ ਦਿੱਤਾ
 ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਉਸਰੀਆਂ ਬਿਲਡਿੰਗਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਨੇ ਢਵਾ ਦਿੱਤਾ
 ਧਰਮ ਇੱਕ ਨਾ-ਮੁਰਾਦ ਸ਼ਬਦ ਹੈ
 ਜਿਸਨੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਵਹਿਸ਼ੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ
 ਦੇਵਤਾ ਸੀ ਮਨੁੱਖ ਜੇ ਇਸਦਾ ਕੋਈ ਧਰਮ ਨਾ ਹੁੰਦਾ
 ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਵੰਡੀਆਂ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ

ਅੱਗੇ ਆ ਜੀ:

ਲੈ ਚਲੋ
 ਬਿਨਾ ਕੱਫਨ ਦੇ ਲੈ ਚਲੋ ਯਾਰ ਮੈਨੂੰ
 ਬਿਨਾ ਕੱਫਨ ਦੇ ਲੈ ਚਲੋ ਯਾਰ ਮੈਨੂੰ
 ਹੈ ਲੁਕ ਕੇ ਗਿਆ ਆਖੁ ਸੰਸਾਰ ਮੈਨੂੰ
 ਗੁਆਂਢੀ ਨੇ ਦੱਬੀ ਐ ਹਕੀਕਤ ਐ ਮੇਰੀ
 ਉਸਦੇ ਰੂਬਰੂ ਕਰ ਲਓ ਇੱਕ ਵਾਰ ਮੈਨੂੰ
 ਨਸ਼ਰ ਜਿਸਨੇ ਮੇਰੇ ਮਗਰੋਂ ਕਰਨਾ ਮੈਨੂੰ
 ਉਹ ਹੁਣ ਕਿਉਂ ਨੀ ਕਹਿੰਦਾ ਗਨਾਹਗਾਰ ਮੈਨੂੰ
 ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਨੇ ਥਾਂ ਥਾਂ ਤੇ ਭੰਡਿਆ
 ਬੜੇ ਯਾਦ ਨੇ ਮੇਰੇ ਉਹ ਯਾਰ ਮੈਨੂੰ
 ਅੱਜ ਮੈਂ ਖਾਲੀ ਹੱਥ ਸੱਜਣ ਕੋਲ ਚੱਲਿਆ
 ਬੜਾ ਹੋਣਾ ਪੈਣਾ ਸ਼ਰਮਸ਼ਾਰ ਮੈਨੂੰ
 ਬੜੀਆਂ ਜੇ, ਤਿੰਨ ਹੋ ਗਈਆਂ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ

ਇਹ ਜਿਹੜਾ ਹੈਗਾ ਨਾ ਸਾਹਿਤਕਾਰ, ਅੱਜ ਦਾ ਤੁਹਾਡਾ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਉਹ ਮੌਡਰਨ ਹੋ ਗਿਆ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਵੀ ਐ ਭਾਵੇਂ ਕਹਾਣੀਕਾਰ, ਦੇਖੋ ਉਹ ਤਾਹੀਂ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਚ ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਆਣ ਡਹੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇੱਕ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਚ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਏਨੀ ਦੂਸਰੀ ਲਿਆ ਵਾੜੀ ਆ, ਵਿਚੇ ਹਿੰਦੀ ਦੀ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੀ, ਵਿਚੇ ਉਰਦੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਬਣੀ ਉਹ ਜਿਹੜੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਮਝ ਚ ਨਹੀਂ ਆ ਰਹੇ।

ਭਾਸ਼ਾ ਬਦਲ ਰਹੀ ਆ, ਤਾਹੀਂ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਨਾ ਆ ਰਹੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਜਿਹੜੇ ਆਲੋਚਕ ਨੇ ਜਾਂ ਜਿਹੜੇ ਸਾਡੇ ਵਿਦਵਾਨ ਨੇ ਆਪਣੀ ਵਿਦਵਤਾ ਈ ਇਸ ਕਰਕੇ ਬਣਾਂਦੇ ਪਏ ਆ ਕਿ ਔਖੇ ਤੋਂ ਔਖੇ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤੇ ਜਾਣ। ਉਹ ਦੂਸਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਚੋਂ ਨਾ ਹਿੰਦੀ ਚੋਂ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਚੋਂ ਚੱਕ ਕੇ ਨਾ ਸ਼ਬਦ, ਉਹ ਏਧਰ ਘਸੋੜੀ ਜਾਂਦੇ ਨੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਤਲਬ ਥਾਂ ਜੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨੇ, ਪਰ ਉਹ ਲੱਭਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਉਹ ਸਮਝਦੇ ਨੇ ਸਸਤਾ ਸ਼ਬਦ ਆ, ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਸ਼ਬਦ ਨੀ। ਆਲੋਚਕ ਸਮਝਦੇ ਆ ਸਾਡੀ ਵਿਦਵਤਾ ਈ ਤਾਂ ਆ, ਬਣੀ ਜੇ ਅਸੀਂ ਸ਼ਬਦਾਬਲੀ ਔਖੀ ਤੋਂ ਔਖੀ ਵਰਤਾਂਗੇ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਵਿਦਵਤਾ, ਇਹ ਜਿਹੜੀ ਆਲੋਚਨਾ ਨਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਅੱਜ ਤੱਕ ਕੋਈ ਬਣੀ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਚੋਂ ਚੁੱਕੀ ਆ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਈ ਇਹ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਆ। ਮੈਂ ਕਈ ਵਾਰੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇੱਕ ਆਲੋਚਕ ਆ, ਉਹਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਕਿ ਇੱਕ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਆ ਉਹਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਇੱਕ ਦਾਈ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਨਿਆਣਾ ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਜੰਮਿਆ ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਨੌਂ ਮਹੀਨੇ ਰੱਖਿਆ, ਦਾਈ ਨੇ ਤਾ ਨਿਆਣਾ ਜਮਾਤਾ, ਪਤਾ ਤੇ ਉਹਨੂੰ ਏ ਨਾ ਜੀਹਨੇ ਨੌਂ ਮਹੀਨੇ ਨਿਆਣਾ ਰੱਖਿਆ ਤੇ ਜੰਮਣ ਲੱਗੀ ਨੂੰ ਪੀੜਾਂ ਹੋਈਆਂ। ਜਿਸ ਬੰਦੇ ਨੇ ਕਹਾਣੀ ਲਿਖੀ ਆ, ਉਸ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਉਹ ਕਿਥੋਂ ਦੀ ਲੰਘਿਆ ਐ ਹੈਂ। ਜਿਸ ਬੰਦੇ ਨੇ ਨਾਵਲ ਲਿਖਿਆ, ਉਸ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਮੈਂ ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਨਾਵਲ ਲਿਖਿਆ ਕਿਥੋਂ ਲਿਖਿਆ, ਕਿਥੋਂ ਪਾਤਰ ਲੱਭਿਆ, ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਕੀ ਪਰੋਬਲਿਮ ਹੋਈਆਂ ਨੇ, ਮੈਂ ਇਸ ਕਰਕੇ ਆਲੋਚਨਾ ਜਿਹੜੀ ਆ ਨਾ, ਇਹ ਉਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦੀ। ਇਹੋ ਗੱਲ ਹੋਈ ਆ ਨਾ ਜਿਹੜੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਆ ਨਾ, ਉਹਦੇ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਰਦੂ ਤੇ ਫਾਰਸੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਾੜ ਲਏ ਨੇ। ਏਧਰ ਜਿਹੜੀ ਏ ਪੰਜਾਬੀ ਇਹਦੇ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੀ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਵਾੜ ਲਏ ਨੇ, ਗੱਲ ਆਹ ਹੋਈ ਏ। ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਦੋਨਾਂ ਨੇ ਅਸਲ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜ ਦਿੱਤਾ ਵਾ। ਜਿਹੜੀ ਅਸਲ ਪੰਜਾਬੀ ਸੀ, ਜੀਹਨੂੰ ਠੇਠ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਿੰਦੇ ਆਂ ਅਸੀਂ, ਉਹਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਵੀ ਵਿਗਾੜ ਤਾ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਵਿੱਚ ਉਰਦੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਵਿੱਚ ਫਾਰਸੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਾੜ ਲਏ ਆ। ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਏਧਰ ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਵਾੜ ਲਏ ਆ। ਮਤਲਬ ਜਿਹੜੀ ਆ ਨਾ ਸਾਡੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਜਾਂ ਲਿਟਰੇਚਰ ਦੀ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਮਾਰ ਪਈ ਆ ਜਿਹੜੀ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਆ ਨਾ ਜਾਣੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਜਿਹੜੀਆਂ ਏਥੇ ਸਾਹਿਤ ਸਭਾਵਾਂ ਬਣੀਆਂ ਨੇ, ਉਹ ਸਿਵਾਏ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਤੋਂ ਚੌਧਰ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੁਛ ਨੀ ਕਰਦੀਆਂ। ਉਹਦੇ ਚ ਹਰ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਆ ਕਿ ਮੈਂ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਣਜਾ, ਮੈਂ ਸਕੱਤਰ ਬਣਜਾ, ਫਿਰ ਮੈਂ ਲੀਡਰਾਂ ਨਾਲ ਯਾਰੀਆਂ ਪਾਲਾਂ, ਆਪਣੀ ਖੁਦਗਰਜ਼ੀ ਲਈ ਅਫਸਰਾਂ ਨਾਲ ਯਾਰੀਆਂ ਪਾਲਾਂ। ਮਤਲਬ ਨਿਜੀ ਸਵਾਰਥ ਤੇ ਆ ਗਏ ਨੇ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ

ਮਤਲਬ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਇਨਵਾਲਵ ਹੋਣ, ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਨਣ ਤਾਂ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਦੇਣ। ਉਹ ਭਾਰਦਵਾਜ ਜੀ ਦੂਰ ਦੀ ਗੱਲ ਆ। ਕੇਂਦਰੀ ਲਿਖਾਰੀ ਸਭਾ ਇੱਕ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਕਾਮਰੇਡਾਂ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੰਡ ਦਿੱਤਾ। ਉਦੋਂ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੀਗਾ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ, ਪਰ ਜਿਹੜੀ ਇਕ ਸਭਾ ਹੁੰਦੀ ਆ ਨਾ ਉਹ ਵੀ ਸਰਕਾਰ ਕੋਲੋਂ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਕੰਮ ਕਰਵਾ ਸਕੀ ਤੇ ਹੁਣ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਬਣ ਗਈਆਂ, ਕੱਲ੍ਹ ਚਾਰ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ, ਕੀ ਕੰਮ ਕਰਵਾ ਸਕਣਗੀਆਂ। ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਮਤਲਬ ਆਪਣੀਆਂ ਚੌਧਰਾਂ ਵਾਸਤੇ, ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜ ਵਾਸਤੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੋਚਿਆ ਜਾਂ ਸਾਹਿਤ ਜਾਂ ਲਿਟਰੇਚਰ ਵਾਸਤੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਕੀ ਦੇਣਾ। ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਚੌਧਰਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਈ ਉਹ ਸੰਸਥਾ ਨੂੰ ਵੰਡ ਦਿਤਾ, ਵੰਡੀਆਂ ਪਾ ਦਿਤੀਆਂ। ਉਹ ਇੱਕ ਸੰਸਥਾ ਦੀਆਂ ਦੋ ਬਣਾ ਦਿਤੀਆਂ, ਹੁਣ ਦੋ ਦੀਆਂ ਭਾਵੇਂ ਚਾਰ ਬਣ ਜਾਣ, ਪਰ ਉਹ ਮਤਲਬ ਗੱਲ ਤੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣੀ, ਤਕਤ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣੀ, ਜਿਹੜੀ ਉਸ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਕੀ ਫਾਇਦਾ ਜਿਹੜੀ ਸੰਸਥਾ ਕੋਲੋਂ ਸਰਕਾਰ ਈ ਨਹੀਂ ਡਰਦੀ। ਜਿਸ ਸੰਸਥਾ ਨੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ। ਜਿਸ ਸੰਸਥਾ ਨੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਨਹੀਂ ਪੈਦਾ ਲਿਆਂਦੀ ਜਿਸ ਸੰਸਥਾ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਮਾੜੇ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ। ਅਜੇ ਤੱਕ ਤਾਂ ਇਹ ਸਾਡੇ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ ਸਾਹਿਤਕ ਸਭਾਵਾਂ ਵੋਟਰਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਾ ਸਕੀਆਂ ਕਿ ਵੋਟ ਕੀਹਨੂੰ ਪਾਉਣੀ ਆ, ਕੀਹਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਾਉਣੀ ਇਹਦੇ ਬਾਰੇ ਸਾਨੂੰ ਗਿਆਨ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਮਤਲਬ ਸਾਡੇ ਵੋਟਰ ਵੀ ਅਜੇ ਤੱਕ ਅਨਪੜ ਦੇ ਅਨਪੜ ਨੇ, ਤੇ ਸਾਡੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਨੇ ਉਹ ਇਥੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਏਨਾ ਵੀ ਜਾਗਰੂਕ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ ਬਈ ਭਾਈ ਜੀ ਜੇ ਕੋਈ ਸਰਕਾਰ ਚੰਗੇ ਇਨਸਾਫ ਨਾ ਕਰੇ ਉਹਨੂੰ ਬਦਲਣ ਦਾ ਵੀ ਤੁਸੀਂ ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਕਰੋ। ਪਰ ਇਹ ਸਾਡੇ ਮਤਲਬ ਜਿਹੜੀ ਮਤਲਬ ਮੇਰੀ ਸੋਚ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਜਿਹੜੀ ਜਾਗਰਤੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਲਿਆਉਣੀ ਸੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿੱਚ, ਉਹ ਨਹੀਂ ਲਿਆਂਦੀ।